

ἀρχήν, καθ' ἣν ἡ πάλη τῶν τάξεων κινεῖ τὴν ἱστορίαν, ἐπὶ τῆς θεωρίας του περὶ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ τῆς ἐπαναστατικῆς τούτων ἀποστολῆς ἐν τῷ ἱστορικῷ γίνεσθαι.

45.— Ὑπὸ πολλῶν, ἰδίᾳ ὑπὸ τῶν κακῶν Μαρξιστῶν, θεωρεῖται ὁ Marx ἰδὼν τὴν ἱστορίαν ὡς κινουμένην ὑπὸ τοῦ ἀγῶνος δύο μόνων τάξεων, τῶν κρατούντων καὶ καταπιεζομένων, θεωρεῖται δηλαδὴ συλλαβὼν τὴν ἱστορίαν ὡς ἀπλοῦν τι σχῆμα λόγου καὶ ἀντιλόγου. Ἡ ἀφελὴς αὕτη σχηματοποίησις τῆς ἱστορίας, ἡ ὁποία θὰ ἐνεφάνιζε τὸν Marx ὑστεροῦντα ἀπέναντι τῆς δημαγωγικῆς φρασεολογίας τῆς μεγάλης γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν Marx, ὁ ὁποῖος — καὶ ὅταν ἀκόμη συνέγραφε μετὰ τοῦ Engels τὸ «κομμουνιστικὸν μανιφέστον» — κατεῖχεν ἤδη, παρὰ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας του, ἀρκούντως τὴν ἱστορίαν. Οἱ Marx καὶ Engels ἐγνώριζον ἤδη — καὶ δὲν τὸ ἀπέκρουσαν εἰς τὸ καθαρῶς προπαγανδιστικὸν μανιφέστον των — ὅτι ἡ ἱστορία ἐμφανίζει τὰς παραδοξωτέρας τῶν ποικιλιῶν, ὅτι ἐνῶ εἰς τὴν Ρώμην π. χ. ὑπῆρχον πατρῴικοι, ἱππότες, πληβεῖοι καὶ δοῦλοι, κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ὑπῆρχον φεουδίαρχοι, βασιῆφοι, πλήρεις πολῖται τῶν συντεχνιακῶς ὀργανωμένων πόλεων, ἀπλοῖ καὶ εἰς ὑποδεεστέραν μοῖραν εὐρισκόμενοι σύντροφοι τούτων, ὡς καὶ δουλοπάροικοι, τέλος δὲ ὅτι εἰς ἐκάστην τῶν τάξεων ἡ

καὶ Μαρξισμοῦ. Ὁρμώμενοι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς κατέληξαν οἱ συνεπεῖς πρὸς τὸν Δαρβινισμόν μελετηταὶ τῆς κοινωνίας εἰς τὰ ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ἰδεολογίαν τοῦ Μαρξισμοῦ συμπέρασμα, ὅτι οἱ πτωχοὶ καὶ αἱ καταδυναστευόμενοι πάσχουν δικαίως καὶ πρὸς τὸ καλὸν τῆς ἀνθρωπότητος, διότι εἶναι οἱ πνευματικῶς, ψυχικῶς, ἠθικῶς καὶ φυσικῶς ἀθλιοὶ καὶ κατώτεροι. Μόνον τότε εἶναι τις συνεπὴς πρὸς τὸν Δαρβινισμόν καὶ ἐπεκτείνει τὴν ἰσχύν του ὀρθῶς καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, ὅταν ταυτίσῃ — ὅπως ἐταύτισεν ὁ Otto A m m o n εἰς τὸ ἔργον του «Die Gesellschaftsordnung und ihre natürlichen Grundlagen» (πρώτη ἔκδοσις ἐν ἔτει 1895) — τοὺς πλουσίους πρὸς τοὺς ἀξίους, δηλαδὴ βιολογικῶς, πνευματικῶς καὶ ψυχικῶς ἰσχυρούς. Συμφέρει ὅμως ἡ τοιαύτη ἀποψις εἰς τὸν Μαρξισμόν; Ἐκτὸς τοῦ ὅτι δὲν συμφέρει, δὲν εἶναι ἡ ἀποψις αὕτη καὶ ὀρθή. Ἡδὲ ὁ Achille Loria ἀπέκρουσε ταύτην ἐπιτυχῶς, ὁ δὲ Robert Michels, ἀνατρέπων καὶ αὐτὸς διὰ λεπτοτάτων ἐπιχειρημάτων τὸν κοινωνιολογικὸν Δαρβινισμόν καὶ ἀποδεικνύων, ὅτι ἡ φυσικὴ ἐπιλογή οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, παρατηρεῖ ὀρθῶς, ὅτι «ἐνῶ ἡ πενία ἀφανίζει καὶ αὐτὸν τὸν ἰσχυρόν, διατηρεῖ ὁ πλοῦτος εἰς τὴν ζωὴν καὶ αὐτὸν τὸν ἀδύνατον. Ὁ νόμος τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς μεταβάλλεται διὰ τῆς σημερινῆς οἰκονομίας εἰς τὸν νόμον τῆς παρὰ φύσιν καταπίεσεως». Ποβλ. Robert Michels, ἐνθ' ἀν. σ. 114 κ. ἐ., ἰδίᾳ δὲ σ. 118.

μᾶλλον καταστάσεων τούτων ὑπῆρχον πολλαὶ πάλιν διαβαθμίσεις.¹⁾ Μόνον ἡ προελθοῦσα ἐκ τῆς ἀνατροπῆς τῆς φεουδαλικῆς κοινωνίας νεωτάτη ἐποχὴ ὠδήγησε, κατὰ τοὺς συγγραφεῖς τοῦ μανιφέστου, εἰς ἀπλοποίησιν τῶν ταξικῶν ἀντιθέσεων καὶ ἀγῶνων, ἐμφανίσασα τὴν κοινωνίαν διηρημένην εἰς δύο (καὶ αὐτὰ ὅμως οὐχὶ ἐξ ἀρχῆς ἐνιαῖα) ἐχθρικά στρατόπεδα, εἰς δύο μεγάλας, πρὸς ἀλλήλας ἀντιτιθεμένας τάξεις : εἰς τοὺς ἀστούς καὶ τοὺς προλεταρίους.²⁾ Ἄλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο διεφώνησαν ἀργότερον οἱ M a r x καὶ E n g e l s πρὸς τοὺς συντάκτας τοῦ μανιφέστου, πρὸς τοὺς παλαιότερους δηλαδὴ ἑαυτούς των. Ἡ μελέτη τοὺς ἐδίδαξεν, ὅτι καὶ τὰ περὶ τῆς ἀστικῆς κοινωνίας ἐν τῷ μανιφέστῳ λεχθέντα δὲν ἀνταποκρίνονται εἰς τὴν πραγματικότητα. Οὔτε ἡ νεωτάτη δηλαδὴ ἐποχὴ ὠδήγησεν εἰς τὴν ἀπλοποίησιν τῶν κοινωνικῶν ἀντιθέσεων καὶ ἀγῶνων, ἡ ὁποία θὰ μᾶς ἐπέτρεπε νὰ θεωρήσωμεν τὴν κοινωνίαν διηρημένην εἰς δύο ἀπλῶς ἐνιαῖα στρατόπεδα. Μελετῶν ὁ M a r x συγκεκριμένως τοὺς ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὰ ἔτη 1848—1852 ἀναπτυχθέντας ἀγῶνας, ἀντελήφθη, ὅτι τὸ ἀπλοῦν σχῆμα τῆς ἀντιπαρατάξεως ἀστῶν καὶ προλεταρίων δὲν ἤρκει διὰ νὰ ἐξηγηθοῦν οἱ ἀγῶνες οὗτοι. Εἰς τὰ δημοσιευθέντα εἰς τὴν «νέαν ἐφημερίδα τοῦ Ρήνου» περίφημα ἄρθρα του περὶ τῶν «ταξικῶν ἀγῶνων ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὰ ἔτη 1848—1850» διαιρεῖ ὁ M a r x τοὺς ἀστούς —καὶ τοῦτο διὰ νὰ ἐρμηνεύσῃ ἀκριβῶς τοὺς ταξικοὺς ἀγῶνας τῶν ἐτῶν ἐκείνων — εἰς μεγάλους καὶ μικροὺς ἀστούς, ὑποδιαιρεῖ δὲ καὶ τοὺς πρώτους, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς τῶν ἀντιθέτων οἰκονομικῶν συμφερόντων των, εἰς ἀστούς τραπεζιτικούς (ἐν τῇ εὐρυτάτῃ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ, δηλαδὴ εἰς τοὺς φορεῖς τοῦ πιστωτικοῦ κεφαλαίου),³⁾ καὶ βιομηχανικούς. Καὶ εἰς τὸ ἱστορικόν του ἔργον «ἡ δεκάτη ὀγδόη Brumaire τοῦ Λουδοβίκου Βοναπάρτου» προβαίνει ὁ M a r x, ἀναιρῶν τὰ ἐν τῷ μανιφέστῳ λεγόμενα, εἰς ἀναλόγους διαιρέσεις.⁴⁾ Εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι θὰ ἰσχυρισθοῦν τυχόν, ὅτι αὐτὰ δὲν ἀναιροῦν τὰ ἐν τῷ μανιφέστῳ λεχθέντα, διότι ἀφοροῦν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ ἀπόλυτος ἀντιπαρατάξις ἀστῶν καὶ προλεταρίων δὲν εἶχεν ἔτι ἐπιτευχθῆ—

1) Πρὸβλ. «Das kommunistische Manifest», σ. 26.

2) Πρὸβλ. «Das kommunistische Manifest», σ. 26.

3) Ὡς πρὸς τὴν μεγίστην, ἀπὸ ἐπόψεως ἀκριβῶς κοινωνικῶν ἀντιθέσεων σημασίαν, τὴν ὁποῖαν ἔχει ἰδίᾳ σήμερον ἡ διάκρισις αὕτη, πρὸβλ. A r t h u r S a l z, Macht und Wirtschaftsgesetz, Leipzig und Berlin 1930, σ. 169 κ. ἐ.

4) Πρὸβλ. ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἀνωτέρω καί: H. C u n o w, ἐνθ' ἀγ. σ. 347.

(ὁμολογοῦν δὲ οἱ *Marx* καὶ *Engels* ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ μανιφέ-
στῳ, ὅτι αὕτη ἐπιτυγχάνεται διαρκῶς περισσότερο καὶ δὲν εἶναι ἐξ
ἀρχῆς δεδομένη)—εἰς ὅσους θὰ ἰσχυρισθοῦν τοιοῦτόν τι δυνάμεθα νὰ
ἀπαντήσωμεν, παραπέμποντες εἰς τὸ προσαρτηθὲν εἰς τὸ τέλος τοῦ «Κε-
φαλαίου» ἀτελὲς μὲν καὶ ἀσυμπλήρωτον, ὡς πρὸς τὸ ἐνδιαφέρον ὅμως
ἡμᾶς ἐνταῦθα σημεῖον πλήρως διατετυπωμένον χειρόγραφον τοῦ
Marx,¹⁾ εἰς τὸ ὁποῖον, μελετῶν οὗτος τὴν κοινωνίαν τῆς ἐποχῆς
μας, θεωρεῖ ταύτην διηρημένην (καὶ δὴ ἐν τῇ ἰδεωδῶς τυπικῇ μορφῇ
τῆς, οὐχὶ δὲ εἰς τὰς προεισαγωγικὰς παρεκκλίσεις τῆς) εἰς τρεῖς τά-
ξεις, εἰς τὰς τῶν μισθωτῶν, τῶν κεφαλαιοκρατῶν καὶ τῶν ἀπλῶν
γαιοκτημόνων. Καὶ αὐτὰς τέλος τὰς τάξεις χαρακτηρίζει ὁ *Marx* ὡς
τὰς κυρίας μόνον τάξεις τῆς ἀστικῆς κοινωνίας. Ἐκάστη τούτων ὑπο-
διαίρεται εἰς πολλὰς μικροτέρας, μεταξὺ τῶν διαφόρων δὲ τάξεων
ὑπάρχουν διάφορα μεταβατικὰ στάδια. Εἶναι δὲ αἱ τρεῖς αὐταὶ θεμε-
λιώδεις τάξεις τῆς συγχρόνου κοινωνίας — ἐὰν ληφθοῦν μάλιστα οἱ
γαιοκτήμονες καὶ χωρικοὶ ἐν συνδυασμῷ πρὸς ὅλους τοὺς μικροα-
στούς — ἀναγκαῖα τμήματα τῆς κοινωνίας ταύτης, κατὰ τὸν *Μαρξ*-
ισμόν. Οἱ χωρικοὶ, τῶν ὁποίων ἡ ὑπαρξίς ταράσσει, κατὰ τὸν *Sombart*,
τὴν περὶ τῆς πάλης τῶν τάξεων θεωρίαν τοῦ *Marx*,²⁾ οἱ μι-
κροαστοὶ ἐν γένει δὲν ἀποτελοῦν διὰ τὸν *Μαρξ*ισμόν ἀπλοῦν ὑπόλειμμα
προκεφαλαιοκρατικῶν καθεστώτων. Ἄνευ χωρικῶν καὶ μικροαστῶν
δὲν θὰ ἦτο ἴσως δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ κεφαλαιοκρατία. Ἡ ὑπὸ τῆς
Rosa Luxemburg γενομένη συμπλήρωσις τῆς περὶ συσσωρεύ-
σεως τοῦ πλούτου θεωρίας τοῦ *Marx*, ἡ μόνη σχεδὸν οὐσιώδης
συμπλήρωσις, ἄνευ τῆς ὁποίας δὲν θὰ ἦτο ἴσως δυνατὸν νὰ σταθῇ
ἡ οἰκονομικὴ θεωρία τοῦ *Marx*, ἐπικυρώνει τὸ πρὸ ὀλίγου λεχθέν.
Ἡ διδασκαλία τῆς *Rosa Luxemburg* καταλήγει εἰς τὸ ὑπὸ
τοῦ *Peter von Struve* οὕτως εἰπεῖν προετοιμασθὲν συμπέρα-
σμα, ὅτι κεφαλαιοκρατία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ μὲ δύο μόνον
τάξεις, μὲ τοὺς ἀστοὺς καὶ τοὺς προλεταρίους.³⁾ Ὅπως τονίζει ὁ
Ε. Λεμπέσης, ἀναλύων τὴν διδασκαλίαν τῆς *Rosa Luxemburg*, ἡ παραγωγή
ὑπεραξίας καὶ ἡ συσσώρευσις τοῦ πλούτου ἐπι-

1) *Karl Marx*, *Das Kapital*, III. Band, 2. Teil, Hamburg 1904, σ. 421 κ. ἑ.

2) *W. Sombart*, *ἔνθ' ἀν.* σ. 370 κ. ἑ.

3) *Rosa Luxemburg*, *Die Akkumulation des Kapitals (Ein Beitrag zur ökonomischen Erklärung des Imperialismus)*, Leipzig 1921, σ. 318 κ. ἑ.

τυγχάνεται μόνον ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν τῆς ὑπάρξεως τρίτων τινῶν ἐνδιαμέσων στρωμάτων. «Τὰ τρίτα αὐτὰ στρώματα ἀπορροφοῦν τὰ προϊόντα, ποὺ ὑπερβαίνουν τὴν κατανάλωσιν τῆς ἀστικῆς τάξεως καὶ τοῦ προλεταριάτου, δηλαδή τὸ ποσοστὸν ἐκεῖνο τῶν προϊόντων, τοῦ ὁποίου ἡ ἀξία προορίζεται ἀποκλειστικῶς διὰ τὴν ἐπισώρευσιν, ἥτοι δι' αὐτὴν ταύτην τὴν ὑπάρξιν... τοῦ καπιταλισμοῦ. Τὰ τρίτα αὐτὰ στρώματα εἶναι : οἱ χωρικοί, οἱ μικροαστοί, οἱ ἡμιαποικιακοὶ καὶ ἀποικιακοὶ λαοί».)

Βλέπομεν λοιπόν, ὅτι ὁ Μ a r x καὶ οἱ πνευματικῶς ἰσχυρότεροι τῶν ὁπαδῶν του, ἀκολουθοῦντες τὸ παράδειγμα ἐκείνων, οἱ ὅποιοι πρὸ αὐτῶν ἐμελέτησαν τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῶν ἀναπτυσσομένων ἐν αὐτῇ ἀγώνων, δὲν ἐσχηματοποίησαν τὴν ἱστορίαν κατὰ τὴν μέθοδον τῶν ἀφελῶν δημαγωγῶν, οἱ ὅποιοι δὲν βλέπουν ἐνώπιόν των εἰμὴ μόνον, εἰς συμπαγῇ σύνολα συμπεπυκνωμένους, τοὺς κρατοῦντας καὶ τοὺς καταπιεζομένους, τοὺς ἐκμεταλλευτὰς καὶ τοὺς ὑφισταμένους τὴν ἐκμετάλλευσίν των. Ὁ Μ a r x εἶχε βλέμμα «ἱστορικόν». Μὲ ἱστορικὸν δὲ βλέμμα πεπροικισμένος εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὅποιος βλέπει καὶ ὅσα δὲν φαίνονται ἐκ πρώτης ὄψεως, ἐκεῖνος δηλαδή, ὁ ὅποιος εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀνακαλύψῃ ὑπὸ τὴν ἀπλὴν συνήθως τῶν γεγονότων ἐπιφάνειαν ὕλας ἐκείνας τὰς λεπτότητας καὶ μικρὰς διαφορὰς, αἱ ὁποῖαι συνιστοῦν τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἀτομικότητα, τὴν μοναδικότητα ἐκάστης ἱστορικῆς στιγμῆς.

Οὐδεὶς μετὰ τὸν Μ a r x, ἔστω καὶ ὑπὸ τὴν ἄμεσον καθοδήγησιν τῶν θεωριῶν τούτου, κατώρθωσε νὰ μελετήσῃ τὴν ἱστορίαν — καὶ ὁρισμένην ἀπλῶς ἱστορικὴν περίοδον — ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῶν ἐν αὐτῇ ἀναπτυσσομένων ταξικῶν ἀγώνων καθ' ὃν ἐπιτυχῇ τρόπον ἐμελέτησε ταύτην ὁ Μ a r x. Ὅσοι τῶν μεγάλων ἱστορικῶν τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων ἀπέδωκαν προσοχὴν εἰς τὸ φαινόμενον τῆς πάλης τῶν τάξεων ἔγραψαν βεβαίως σελίδας ζηλευτῆς τελειότητος, συνέβαλον π. χ. συγκεκριμένως εἰς τὸ νὰ ἴδωμεν τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα ὑπὸ μορφήν διάφορον ἐκείνης, ὑπὸ τὴν ὁποίαν προέβαλεν αὕτη εἰς τὰ ἔργα τῶν παλαιότερων ἱστορικῶν, δὲν κατώρθωσαν ὅμως νὰ συνδυάσουν τὰς ἱστορικές των παρατηρήσεις μὲ γενικωτέραν τινὰ καὶ ἐφάμιλλον τῆς τοῦ Μ a r x φιλοσοφικῆν περὶ τῆς ἱστορίας ἀρχήν. Ὅσον ἀφορᾷ ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ὠρμήθησαν, μετὰ τὸν Μ a r x, εἰδικῶς.

1) Ε. Λεμπέση Τελευταῖες ἐξελίξεις τοῦ τραπεζοκαρτελλισμοῦ, εἰς τὸ περιοδικὸν «Σοσιαλιστικὴ ἐπιθεώρηση», χρόνος Α' (1933), φύλλο 7—8, σ. 199..

ἀπὸ τῆς περὶ τοῦ ἀγῶνος τῶν τάξεων ἀρχῆς καὶ μετέβησαν οὕτως εἰπεῖν ἀπὸ τῆς θεωρίας πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν, ζητήσαντες ἀπὸ τὴν ἱστορίαν ἀπλῶς ἐπιχειρήματα διὰ νὰ θεμελιώσουν κατὰ τρόπον διάφορον τοῦ ὑπὸ τοῦ Marx ἀκολουθηθέντος τὴν θεωρίαν των, οὗτοι — καὶ ἔχομεν ὑπ' ὄψιν κυρίως τὸ παράδειγμα τοῦ Achille Loria ¹⁾ — εἶναι ἔτι ὀλιγώτερον δυνατὸν νὰ συγκριθοῦν πρὸς τὸν Marx, διότι ὑστεροῦν ἀπέναντί του ὄχι μόνον εἰς τὴν θεωρητικὴν σύλληψιν (εἰς τοῦτο ἀκριβῶς, εἰς τὸ ὅτι δηλαδὴ ὑστεροῦν, συνίσταται ἡ πρωτοτυπία των), ἀλλὰ καὶ εἰς βλέμμα ἱστορικόν. Ὁ Loria εἰδικῶς παρουσιάζει τὸ φαινόμενον κοινωνιολόγου, ὃ ὁποῖος — ἂν καὶ ἠδύνατο νὰ διδαχθῆ ἀπὸ τὸν Marx — ἀνάγει τὸν ἀγῶνα τῶν τάξεων εἰς τὸ κύριον κίνητρον τῆς ἱστορικῆς ζωῆς, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν δεόντως τὴν ἐπίδρασιν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀγῶνος τῶν τάξεων, χωρὶς νὰ θεμελιώνῃ θεωρητικῶς κατὰ τρόπον διάφορον ἔστω, ἀλλὰ σοβαρῶς συζητήσιμον τὴν ἀρχὴν, καθ' ἣν ἡ πάλη τῶν τάξεων κινεῖ τὴν ἱστορίαν, χωρὶς τέλος αὐτὴν ταύτην τὴν ἱστορίαν νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ χρησιμοποιήσῃ κατὰ τρόπον ἀπηλλαγμένον σφαλμάτων.²⁾ Πλὴν τῶν κριτικῶν, αἱ ὁποῖαι ἠσκήθησαν εἰς βάρος τοῦ ὑπὸ τῶν Benedetto Croce καὶ Carlo F. Ferraris, τοῦ τελευταίου ἰδίᾳ ἀποκαλύψαντος τὰ ἱστορικὰ τοῦ Loria σφάλματα, αὐτὸς οὗτος ὁ Engels ἐπρόλαβε νὰ χωρίσῃ τὸν Μαρξισμόν ἀπὸ τὰ ἐρασιτεχνικὰ ἐγχειρήματα τοῦ Loria, τονίσας, ὅτι τὰ ἱστορικὰ παραδείγματα τούτου βρίθουσι σφαλμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα οὐδὲ γυμνασιόπαις ἐπετρέπετο νὰ περιπέσῃ.³⁾ Ἡ αὐστηροτάτη αὐτὴ γλῶσσα τοῦ Engels δικαιολογεῖται βεβαίως μόνον, ἂν λάβω- ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ Loria εἶχε, μετὰ τὸν Marx καὶ παρὰ τὸ γεγονός, ὅτι ἦτο ἤδη ἐκδεδομένον κατὰ μέγα μέρος τὸ ἔργον τούτου, διεκδικήσει τὴν πατρότητα τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ.⁴⁾

1) Πρὸβλ. εἰδικῶς Achille Loria, Die wirtschaftlichen Grundlagen der herrschenden Gesellschaftsordnung, (μετάφρασις ἐκ τοῦ γαλλικοῦ), Freiburg i. B. und Leipzig 1895. — Πρὸβλ. τοῦ αὐτοῦ, La morphologie sociale, Paris 1905.

2) Πρὸβλ. σχετικῶς Paul Barth, ἐνθ' ἄν., σ. 708 κ. ἑ.

3) Πρὸβλ. τὸν πρόλογον τοῦ Engels εἰς: Karl Marx, Das Kapital, III. Band, 1. Teil, Hamburg 1904, σ. XIX.

4) Ἡ παράδοξος αὐτὴ διεκδικήσις ὑπενθυμίζει εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν κοινωνιολογικῶν θεωριῶν τὴν ἐξ ἴσου παράδοξον στάσιν τοῦ Auguste Comte, ὃ ὁποῖος, τονίζων εἰς πλεῖστα σημεῖα τοῦ ἔργου του «Cours de

46.—Θέλοντες λοιπόν νὰ μελετήσωμεν τὸ πρόβλημα τῆς πάλης τῶν τάξεων ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς θεωρητικῆς καὶ ἱστορικῆς του θεμελιώσεως, θὰ σταματήσωμεν εἰς τὸν *Marx*, θὰ λάβωμεν αὐτὸν κυρίως ὑπ' ὄψιν, διότι οὐδὲν ἐλέχθη μετ' αὐτὸν τὸ δικαιοῦμενον νὰ διεκδικήσῃ πληρότητα μεγαλειτέραν.

Εἴπομεν ἤδη, ὅτι ὁ *Marx* ἐθεμελίωσε τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀγῶνος τῶν τάξεων ὡς ἀρχὴν κατευθύνουσαν τὴν ἱστορίαν εἰς τὴν κίνησίν της ἐπὶ τῆς θεωρίας περὶ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Κατὰ τὴν γνωστὴν ταύτην θεωρίαν του, ἡ διαλεκτικὴ κίνησις τῆς ἱστορίας ἀνάγεται κατὰ τελευταῖον λόγον—(καὶ αὕτη εἶναι ἡ ἀπλουστάτη δυνατὴ διατύπωσις τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ)—εἰς τὴν πρόοδον τῆς τεχνικῆς, εἰδικώτερον δὲ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν μέσων παραγωγῆς. Τὴν ἀνατροπὴν τῶν κοινωνικῶν καθεστώτων προκαλεῖ ἡ ἀντινομία, ἡ ὁποία δημιουργεῖται ἐκάστοτε μεταξὺ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ τῶν ὑφ' ἃς ἀναπτύσ-

philosophie positive» κατὰ τρόπον σχεδὸν κωμικόν, ὅτι αὐτὸς «ἀνεκάλυψε» τὸν γνωστὸν νόμον τῶν τριῶν σταδίων, ἐφαντάζετο, ὅτι ἡμεῖς οἱ μεταγενέστεροι θὰ εἴμεθα τόσον ἀφελεῖς, ὥστε δὲν θὰ παρεβάλλομεν τὴν ἡμερομηνίαν τῆς γεννήσεώς του πρὸς τὴν ἡμερομηνίαν τῆς ἐκδόσεως τῶν πρώτων ἢ μᾶλλον τῶν περισσοτέρων ἔργων τοῦ *Saint-Simon*, τοῦ διδασκάλου του, πρὸς τὸν ὁποῖον τόσον ἀγνωμόνως συμπεριφέρθη, τοῦ *Saint-Simon*, ὁ ὁποῖος πρῶτος ἐξετίμησε θεωρητικῶς καὶ ἐξεμεταλλεύθη ἱστορικῶς τὴν ὑπὸ τοῦ *Turgot* ἤδη καὶ ἄλλων συλληφθεῖσαν θεωρίαν τῶν τριῶν σταδίων. Καὶ ὅμως: εὐρέθησαν μαθηταὶ τοῦ *Comte*, οἱ ὁποῖοι εἶχον τὴν ἀφέλειαν νὰ ὑπερασπισθοῦν τὸν *Comte* εἰς βᾶρος τῆς μνήμης τοῦ *Saint-Simon*. Ἐτονίσσαμεν τὰ ἀνωτέρω, διότι φρονοῦμεν, ὅτι οἱ μεταγενέστεροι ὀφείλουν εἰς πᾶσαν δυνατὴν εὐκαιρίαν νὰ καυτηριάξουν τὴν πνευματικὴν κακοπιστίαν τῶν «μεγάλων», συμβάλλοντες εἰς τὴν μείωσιν τοῦ κακῶς κτηθέντος κύρους αὐτῶν. Τὴν παράδοξον στάσιν τοῦ *Comte* ἀπέναντι τοῦ *Saint-Simon* προσπαθεῖ ἐκ τῶν νεωτέρων κοινωνιολόγων νὰ δικαιολογήσῃ κυρίως ὁ *Lévy-Bruhl* (*La Philosophie d'Auguste Comte*, Paris, 5ème éd., σ. 40). Ὁ *Émile Durkheim* ἀντιθέτως τονίζει ὀρθότατα, ὅτι ὄχι μόνον ὁ νόμος τῶν τριῶν σταδίων, ἀλλ' ὀλόκληρον τὸ πρόγραμμα τῆς θετικῆς φιλοσοφίας καὶ κοινωνιολογίας εἶχεν ἤδη διατυπωθῆ ὑπὸ τοῦ *Saint-Simon* εἰς τὰς ἐν ἔτει 1813 ἐκδοθείσας πραγματείας του «*Mémoire sur la science de l'homme*» καὶ «*Gravitation universelle*», δηλαδὴ τέσσαρα ὀλόκληρα ἔτη πρὶν ἢ γνωρίσῃ ὁ *Saint-Simon* τὸν δεκαεννεαετῆ *Comte*. Πρβλ. *Émile Durkheim*, *Le socialisme* (Sa, définition—Ses débuts—La doctrine Saint-Simonienne), Paris 1928 σ. 150 κ. ἐ.

σονται αὐται κοινωνικῶν συνθηκῶν.¹⁾ Αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις, προκαλοῦσαι ἑκάστοτε τὴν ἀποκρυστάλλωσιν ὁρισμένων κοινωνικῶν συνθηκῶν, καθίστανται, ἀναπτυσσόμεναι ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας, ἀσυμβίβαστοι πρὸς αὐτὸ τοῦτο τὸ προϊόν τῆς ἐξελίξεώς των καὶ ἀπαιτοῦν τὴν ἐξαφάνισίν του. Ἐκάστη μορφή κοινωνικοῦ καθεστῶτος γεννᾷ εἰς αὐτοὺς τοὺς κόλπους τῆς τὸν παράγοντα, ὃ ὁποῖος εἶναι προωρισμένος, ὅπως ἀνατρέψῃ αὐτήν. Ἡ μικρὰ πρωτόγονος γεωργικὴ οἰκονομία κατέστη ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἐξ αὐτῶν τῶν κόλπων τῆς προελθούσαν χειροτεχνίαν, ἀνατραπέντος τοῦ πρωτογόνου κομμουνισμοῦ καὶ δημιουργηθείσης τῆς ἀντιθέσεως ἐκείνης τῶν συμφερόντων, ἧτις κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τοὺς μέσους αἰῶνας ἐξεδηλώθη κυρίως ἐν τῷ ἀγῶνι μεταξὺ πόλεως καὶ ὑπαίθρου.²⁾ Τὸ ἐπὶ τῆς ἀντιθέσεως ταύτης βασιθεὺς συντεχνιακὸν καὶ φεουδαλικὸν καθεστῶς κατέστη μετὰ ταῦτα ἀσυμβίβαστον πρὸς τὰ μέσα παραγωγῆς καὶ ἀνταλλαγῆς, πρὸς τὸ ἐργαστήριον καὶ τὸ ἐμπόριον, ἅτινα ἀνεπτύχθησαν ὑπ' αὐτὴν τὴν αἰγίδα τοι, ἀπαιτηθείσης τῆς ἀνατροπῆς του.³⁾ Ἡ ἀνάπτυξις τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων συναντᾷ φραγμοὺς εἰς αὐτάς τὰς ὑπ' αὐτῶν δημιουργουμένας κοινωνικάς συνθήκας καὶ ὁδηγεῖ κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν ὑπερνίκησίν των. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει, κατὰ τὸν Μ a r x, καὶ ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ ἀστικοῦ ἢ κεφαλαιοκρατικοῦ καθεστῶτος. Ἡ ἀνάπτυξις τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἣν προκαλεῖ τὸ ἀστικὸν καθεστῶς, ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ὑποστάσεως. Αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις, αἵτινες προῆλθον ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῆς μεγάλης βιομηχανίας, συναντοῦν φραγμὸν εἰς τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν.⁴⁾ Αἱ συνθήκαι τῆς ἀστικῆς κοινωνίας κατέστησαν τόσον στεναί, ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀνθέξουν πλέον ὑπὸ τὸ βᾶρος τοῦ πλοῦτου, τὸν ὁποῖον αὐταὶ αὐταὶ παρήγαγον.⁵⁾ «Τὰ ὄπλα, δι' ὧν ἠφάνισεν ἡ τάξις τῶν ἀστῶν τὸν φεουδαλισμὸν, στρέφονται ἤδη κατ' αὐτῶν τούτων τῶν ἀστῶν». Εἰς τὴν φράσιν αὐτὴν, ἡ ὁποία περιέχεται εἰς τὸ «κομμουνιστικὸν μανιφέ-

1) Πρὸβλ. κατ' ἐξοχὴν Μ a r x καὶ E n g e l s, Deutsche Ideologie, ἐν «Marx - Engels - Archiv», Bd. I. Frankfurt a. M., σ. 248.

2) Πρὸβλ. Μ a r x καὶ E n g e l s, ἐνθ' ἄν., σ. 282, ὡς καὶ E n g e l s, Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats, Berlin 1928, σ. 163 κ. ἑ.

3) Πρὸβλ. Μ a r x καὶ E n g e l s, ἐνθ' ἄν., σ. 282, ὡς καὶ «Das kommunistische Manifest», σ. 30.

4) Πρὸβλ. Μ a r x καὶ E n g e l s, Deutsche Ideologie κλπ. σ. 282.

5) Πρὸβλ. «Das kommunistische Manifest», σ. 31.

στον», προσθέτουν οί M a r x και E n g e l s—και ἔδῶ βλέπομεν, πῶς συνδυάζουν οὗτοι τὴν ἀρχὴν τῆς πάλης τῶν τάξεων πρὸς τὴν θεωρίαν περὶ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων—τὴν ἐξῆς χαρακτηριστικὴν παρατήρησιν: «Καὶ δὲν κατεσκεύασεν ἡ τάξις τῶν ἀστῶν μόνον τὰ ὄπλα, τὰ ὁποῖα ἐπιφέρουν ἤδη τὸν θάνατόν της, ἀλλ' ἐγέννησε καὶ τοὺς ἄνδρας, οἱ ὁποῖοι πρόκειται νὰ φέρουν τὰ ὄπλα ταῦτα—τοὺς συγχρόνους ἐργάτας, τοὺς προλεταρίους». 1) Καὶ τοῦτο δὲν ἰσχύει ἀπλῶς ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀστικὸν καθεστῶς. Ὁ M a r x διδάσκει, ὅτι πάντοτε, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ καθεστώτος, τὸ ὁποῖον καταδικάζεται ὑπὸ τῆς ἐξελίξεως εἰς θάνατον, ἀναπτύσσεται, παραλλήλως πρὸς τὰς στρεφόμενας ἐναντίον του παραγωγικὰς δυνάμεις, καὶ ἡ τάξις τῶν ἀνθρώπων, ὧν ἡ ἐπαναστατικότης ζωογονεῖ τὰς δυνάμεις ταύτας καὶ προκαλεῖ τὴν ἀνατροπὴν. 2) Οἱ καταπιεζόμενοι ἐπωφελοῦνται τῆς ἀντινομίας, ἡ ὁποία προκαλεῖται μεταξὺ τῶν μέσων παραγωγῆς καὶ τῶν δυσμενῶν δι' αὐτοὺς κοινωνικῶν συνθηκῶν, καὶ προσθέτουν εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς τεχνικῆς τὴν ἐπανάστασιν τῆς τάξεώς των. Ἐκ τῆς «κακῆς πλευρᾶς» ἐκάστης κοινωνίας, δηλαδή ἐκ τῆς πλευρᾶς ἐκείνης, εἰς τὴν ὁποίαν κρατεῖ σκότος, πόνος καὶ καταπίεσις, ἐκπορεύεται, ὡς λέγει ὁ M a r x, «ἡ κίνησις, ἡ ὁποία, προκαλοῦσα τὸν ἀγῶνα, δημιουργεῖ τὴν ἱστορίαν». 3) Ἡ κίνησις ὅμως αὐτὴ βαίνει παραλλήλως πρὸς τὴν κίνησιν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, πρὸς τὴν πρόοδον τῆς τεχνικῆς. Ἐὰν δὲν ἔβαινον αἱ κινήσεις αὗται παραλλήλως, οἱ ἀγῶνες τῶν τάξεων θὰ ἦσαν ἀπλάϊ περπύτεια, ἡ ἐκβασίς των θὰ ἐξηρτάτο ἐκ τυχαίων παραγόντων, εἰς τὴν καλλιτέραν δὲ τῶν περιπτώσεων θὰ ἦσαν ἀγῶνες προκαλούμενοι ὑπὸ ἀπλῆς ἠθικῆς ἐπιταγῆς, ὑπὸ ἰδέας τινος. Ἡ ἰδέα ὅμως αὐτὴ, ἡ ὁποία θὰ ὤθει τοὺς καταπιεζομένους εἰς τὸ νὰ στραφοῦν κατὰ τῶν κρατούντων καὶ ἐκμεταλλευομένων αὐτούς, θὰ ἐκινδύνευε, κατὰ τὴν περίφημον ἔκφρασιν τοῦ M a r x, νὰ «μπλαμαρισθῇ», νὰ «ντροπιασθῇ». Ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἀγῶνος, παρ' ὅλον τὸ ἰδεολογικὸν ἔστω βάθος του, δὲν θὰ ἦτο ἐξησφαλισμένη, ἐὰν τὸν ἀγῶνα τῶν καταπιεζομένων δὲν ὑπεβοήθουν αὐταὶ αὗται αἱ πραγματικαὶ συνθῆκαι, ἐὰν δὲν τὸν ὑπεβοήθει καὶ δὲν τὸν προεκάλει μάλιστα ἡ κίνησις τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἡ πρόοδος τῆς τεχνικῆς.

Αὕτῃ εἶναι μὲ ὀλίγας λέξεις ἡ θεωρία τοῦ M a r x. Αὐτὸς εἶναι

1) Πρβλ. «Das kommunistische Manifest», σ. 31.

2) Πρβλ. Π a v. K a v e λ λ o π o ú λ o y, ἐνθ' ἀν., σ. 88 κ. ἐ.

3) Πρβλ. M a r x, Misère de la Philosophie, Paris 1922, σ. 142.

ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐπεχείρησεν οὗτος νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἀρχὴν τῆς πάλης τῶν τάξεων ὡς τὴν κινουῦσαν τὴν ἱστορίαν ἀρχήν. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ δὲν ἐμφανίζεται ἡ ἀρχὴ τῆς πάλης τῶν τάξεων κινουῦσα αὐτὴ ὡς τοιαύτη καὶ ὡς πρωταρχικὸς οὕτως εἶπεῖν παράγων τὴν ἱστορικὴν ζωὴν. Κατὰ τὸν Μ a r x καὶ τὸν Μαρξισμόν, τὸν πρωταρχικὸν παράγοντα ἀποτελεῖ ἡ πρόοδος τῆς τεχνικῆς. Ἐκ τῆς διαλεκτικῆς σχέσεως, ἡ ὁποία δημιουργεῖται μεταξὺ τῶν μέσων παραγωγῆς καὶ τῶν ἐκάστοτε ὑπ' αὐτῶν προκαλουμένων οικονομικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν, πηγάζει ὁ ἀνταγωνιστικὸς τῆς κοινωνίας χαρακτήρ, ἡ ἐπαναστατικὴ τῆς ἐκάστοτε καταδυναστευομένης τάξεως ἀποστολή. Αὐτὸ συμβαίνει εἰς τὴν μέχρι τοῦδε ἱστορίαν τῶν κοινωνιῶν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ—καὶ θὰ ἀποτελῇ μέχρις οὗτου πραγματοποιηθῇ τὸ κομμουνιστικὸν καθεστῶς — τὴν «προϊστορίαν», ὡς λέγει ὁ Μ a r x,¹⁾ τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων. «Αἱ ἀστικάι συνθήκαι παραγωγῆς εἶναι ἡ τελευταία ἀνταγωνιστικὴ μορφή τῆς κοινωνικῆς παραγωγικῆς διαδικασίας». «Αἱ ἐν τοῖς κόλποις τῆς ἀστικῆς κοινωνίας ἀναπτυσσόμεναι παραγωγικαὶ δυνάμεις δημιουργοῦν συγχρόνως τὰς ὑλικὰς προϋποθέσεις πρὸς διάλυσιν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ» μεταξὺ τῶν τάξεων.²⁾ Ὁ ἀγὼν τῶν τάξεων, ὅστις ἀπὸ τῆς διαλύσεως τῆς πρωτογόνου κοινοκτημοσύνης διέπει, κατὰ τοὺς Μ a r x καὶ E n g e l s, τὴν ἱστορίαν, ἔφθασε πλέον εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, ὅπου ἡ καταπιεζομένη τάξις (τὸ προλεταριάτον) «δὲν εἶναι πλέον δυνατὸν νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τῆς ἐκμεταλλευσμένης καὶ καταπιεζούσης αὐτὴν τάξεως (τῆς ἀστικῆς τάξεως), χωρὶς νὰ ἐλευθερώσῃ συγχρόνως ὁλόκληρον τὴν κοινωνίαν διὰ παντὸς ἀπὸ τῆς ἐκμεταλλεύσεως, τῆς καταπίεσεως καὶ τῶν κοινωνικῶν ἀγώνων».³⁾

Τὸ συμπέρασμα τοῦτο, εἰς τὸ ὁποῖον καταλήγει ἡ περὶ τοῦ ἀγῶνος τῶν τάξεων καὶ περὶ τῆς ἱστορικῆς ἐν γένει ἐξελίξεως θεωρία τῶν Μ a r x καὶ E n g e l s, δὲν ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα ἀμέσως. Τὸ ἐμνημονεύσαμεν διὰ νὰ δώσωμεν ἀπλῶς γενικὴν εἰκόνα τῶν ὅσων διδάσκουν οὗτοι. Μελετῶντες τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰς κοινωνικὰς τάξεις, ἔχομεν ὡς ἀντικείμενον ἐρεῦνης

1) Πρὸβλ. K. M a r x, Zur Kritik der politischen Oekonomie, hersg. von Karl Kautsky, Berlin 1924, σ. LVI.

2) Καὶ ὡς πρὸς τὰς δύο ἀνωτέρω φράσεις, πρὸβλ. Μ a r x, ἐνθ' ἀν. σελ. LVI.

3) Πρὸβλ. E n g e l s, 2. Vorrede zum «kommunistischen Manifest», σ. 19.

μόνον τὰς κοινωνίας ἐκείνας, εἰς τὰς ὁποίας ὑπάρχουν κοινωνικαὶ καὶ οἰκονομικαὶ ἀντιθέσεις, ἡ θεωρία δὲ τοῦ Marx περὶ τοῦ ἀγῶνος τῶν τάξεων μᾶς ἐνδιαφέρει κατ' ἀκολουθίαν μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὰς κοινωνίας αὐτάς, δηλαδή ἐν σχέσει πρὸς τὴν μέχρι τοῦδε διαρρέυσασαν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος, τὴν «προϊστορίαν» ἔστω τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν. Ἐὰς ἴδωμεν λοιπὸν πῶς πρέπει νὰ ἀντιμετωπίσωμεν τὴν περὶ τοῦ ἀγῶνος τῶν τάξεων θεωρίαν τοῦ Marx ἐν σχέσει πρὸς αὐτὴν τὴν μέχρι τοῦδε διαρρέυσασαν πραγματικότητα. Ἐὰς ἴδωμεν συγκεκριμένως, ποῖα τῶν στοιχείων τῆς εἶναι δυνατόν νὰ κυρωθοῦν ἐπιστημονικῶς καὶ ποῖα χρήζουν τροποποιήσεως ἢ ἔστω καὶ ἐλαφροῦ τινος μεταγλωττισμοῦ.

47. — Οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ κίνησις τῆς ἱστορίας προσδιορίζεται ὡς πρὸς ὠρισμένας σφαίρας ἐκδηλώσεώς της κατὰ τελευταῖον λόγον ὑπὸ τῆς προόδου τῆς τεχνικῆς. Ἐν εἰδικῇ πραγματείᾳ ἐπεχειρήσαμεν νὰ δείξωμεν, πῶς ἡ πρόοδος τῆς τεχνικῆς, εἰδικώτερον δὲ τῶν μέσων παραγωγῆς, ἐπηρεάζουσα ἀμέσως τὴν οἰκονομίαν, παρασύρει δι' αὐτῆς καὶ τὴν ὅλην οἰκονομικὴν καὶ πολιτικὴν ὀργάνωσιν τῆς κοινωνίας (κατ' ἀρχὴν τοῦλάχιστον καὶ μὴ ἀποκλειομένων βεβαίως ἐλαφρῶν τινων κατὰ τόπους παρεκκλίσεων) εἰς τὴν ὁδόν, τὴν ὁποίαν αὐτή, ἡ πρόοδος δηλαδή τῆς τεχνικῆς, διαγράφει.¹⁾ Ἡ σφαῖρα ὅμως αὐτή, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ τεχνικὴ καὶ ἡ πρόοδος της ἀσκοῦν ἀναγκαστικῶς τὴν ἐπίδρασίν των, δὲν περιλαμβάνει ὀλόκληρον τὴν ζωὴν. Περιλαμβάνει ἐκείνας μόνον τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς, αἱ ὁποῖαι ὑπόκεινται εἰς πρόοδον καὶ εἶναι δυνατόν νὰ μετρηθοῦν ἐπὶ τῇ βάσει κριτηρίου λογικοῦ καὶ ἀντικειμενικοῦ.²⁾ Ὅτι ἰσχυρίσθη ὁ Max Scheler εἰς βάρος τοῦ Auguste Comte καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐπιχειρηθείσης ἀναγωγῆς τῆς προόδου εἰς ἀπόλυτον ἀρχὴν τῆς ἱστορικῆς ζωῆς³⁾ ἰσχύει καὶ εἰς βάρος παντὸς ἄλλου, ὃ ὁποῖος ἐπεχείρησεν ἀνάλογόν τι.

1) Πρβλ. Παναγ. Κανελλοπούλου, Ἡ πρόοδος τῆς τεχνικῆς καὶ ἡ οἰκονομία (συμβολὴ εἰς τὴν κοινωνιολογίαν τῆς ἱστορίας), Ἀθῆναι 1933.

2) Πρβλ. Παναγ. Κανελλοπούλου, Ἱστορία καὶ πρόοδος (εἰσαγωγή εἰς τὴν κοινωνιολογίαν τῆς ἱστορίας), Ἀθῆναι 1933, σ. 33 κ. ἑ.

3) Πρβλ. Max Scheler, Die positivistische Geschichtsphilosophie des Wissens und die Aufgaben einer Soziologie der Erkenntnis, ἐν «Kölner Vierteljahrshefte für Sozialwissenschaften», Bd. I, 1. Heft, σ. 22 κ. ἑ.

Πρβλ. Παναγ. Κανελλοπούλου, Ἡ κοινωνία τῆς ἐποχῆς μας, Ἀθῆναι 1932, σελ. 16 κ. ἑ.

Τὴν προόδον ὡς ἀρχὴν ἱστορικὴν θὰ ἐκτιμήσωμεν ὀρθῶς μόνον, εἰάν περιορίσωμεν τὴν ἰσχύν της. Καὶ πρέπει νὰ περιορίσωμεν τὴν ἰσχύν της, ἀκολουθοῦντες τὴν τελειότεραν ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦτο διδασκαλίαν, τὴν τοῦ Alfred Weber,¹⁾ εἰς ἐκείνην μόνον τὴν σφαιρὰν τῆς ζωῆς, εἰς τὴν ὁποίαν πᾶν τὸ ἐπόμενον ἀναιρεῖ τὸ προηγοῦμενον καὶ καταργεῖ τὴν ἀξίαν του, εἰς τὴν σφαιρὰν τοῦ τεχνικοῦ, οἰκονομικοῦ καὶ λογικοῦ πολιτισμοῦ, τῆς «Zivilisation», διακρίνοντες ταύτην θεμελιωδῶς ἀπὸ τῆς σφαιρᾶς τοῦ ψυχοπνευματικοῦ πολιτισμοῦ, τῆς λεγομένης «Kultur». Καὶ εἰς τὴν σφαιρὰν αὐτὴν ὑπάρχει βεβαίως κίνησις. Ἡ κίνησις ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μετρηθῇ ἐδῶ ἐπὶ τῇ βάσει κριτηρίου λογικοῦ, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κριτηρίου τῆς προόδου. Πᾶν ὅ,τι σημειοῦται εἰς τὴν σφαιρὰν ταύτην εἶναι ἰσότιμον πρὸς ὅ,τι ἐσημειώθη μέχρι τοῦδε, δὲν εἶναι ἀνώτερον, οὔτε καταργεῖ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἴσχυσε μέχρι τοῦδε. Ἡ σφαιρὰ αὐτή, ὅσασδήποτε καὶ ἂν δέχεται ἐπιδράσεις ἀπὸ μέρους τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς προόδου της, ἀπὸ μέρους τῆς ὑπ' αὐτῶν κατ' ἀρχὴν προσδιοριζομένης οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς ὁργανώσεως τῆς κοινωνίας, διέπεται κατὰ κύριον λόγον ὑπὸ τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ στοιχείου, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει καὶ δρᾷ εἰς τὴν ψυχὴν, ἐξωτερικεύεται δὲ ὡς κἄτι τὸ ἀπόλυτον εἰς τὰ ἔργα τῶν ἐν τῷ πλαισίῳ της κινουμένων ἀνθρώπων. Τὰ ἔργα ταῦτα, δι' ὧν ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὴν ἐπιτυχῆ διαστολὴν τοῦ Alfred Weber, δὲν «ἀνακαλύπτει» ἀπλῶς, ἀλλὰ «δημιουργεῖ», εἶναι κατὰ πρῶτον λόγον τὰ καλλιτεχνήματα. Ὑπάρχουν δὲ καὶ νοοῦνται ταῦτα κυρίως ἐν σχέσει πρὸς ἑαυτά, οὐχὶ δὲ ἀναγόμενα εἰς τὴν ἐπίδρασιν οἰουδήποτε ἐξωτερικοῦ παράγοντος.

Καὶ εἰς τὴν ἄλλην βεβαίως σφαιρὰν, ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς ὁποίας ζοῦν καὶ κινοῦνται ἐπίσης ἄνθρωποι, (οἱ ἴδιοι μάλιστα ἄνθρωποι), δρᾷ τὸ ἀπολύτως ἀτομικόν, δρᾷ ὅμως κατὰ τρόπον δευτερεύοντα καὶ ἀνίσχυρον νὰ ἀνακόψη τὴν ἐξέλιξιν ἢ νὰ δώσῃ ἄλλην κατεύθυνσιν εἰς τὴν ἐξέλιξιν, ἢ ὁποία ἀναγκαίως σημειοῦται ἐκεῖ. Εἰς τὴν σφαιρὰν τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ οὕτως εἰπεῖν πολιτισμοῦ ἢ ἐξέλιξις, προοδευτικὴν ἔχουσα κατεύθυνσιν καὶ ὠθουμένη ὑπὸ τῆς

1) Πρὸβλ. Alfred Weber, Prinzipielles zur Kultursociologie, ἐν «Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik», Bd. 47 (1920—1921), Τοῦ αὐτοῦ, Ideen zur Stats- und Kultursociologie, Karlsruhe 1927. Ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ, Kultursociologie, ἐν «Handwörterbuch der Soziologie», Stuttgart 1931, σ. 284 κ. ε.

προόδου τῆς τεχνικῆς, παρεκκλίνει ἴσως πολλάκις, ὅταν ἄτομα μεγάλα ἀντιπαρατάσσουν εἰς τὸ δρεῦμα τῆς τὸν ὄγκον τῆς ἠρωϊκῆς θελήσεώς των, ἢ παρέκκλισις ὅμως—μικρᾶς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διαρκείας—οὐδέποτε σημαίνει οὐσιώδη τῆς ἐξελίξεως μεταστροφὴν, οὐδέποτε σημαίνει πλήρη παραγνώρισιν τῶν ὄρων, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ πρόδος τῆς τεχνικῆς ἀπαιτεῖ νὰ γίνῃ ἡ προσαρμογὴ τῆς οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς τῶν λαῶν ὀργανώσεως. Ἐδῶ ὑπάρχει πάντοτε καὶ τὸ νέον, τὸ ὁποῖον καταργεῖ τὸ παλαιόν. Ἐδῶ ὑπάρχει πάντοτε ἀνατροπὴ καὶ δὴ ἀναγκαῖα ἀνατροπὴ. Τὸ ἀναγκαῖον αὐτὸ — (ἀδιάφορον βεβαίως, ἐὰν προσλαμβάνῃ τὴν μορφήν του, μορφήν, ἢ ὁποία δὲν εἶναι καθ' ὅλα ἀναγκαῖα, διὰ τῆς ἐπεμβάσεως ὠρισμένων μεγάλων ἀτόμων, ἐκείνων δηλαδή, εἰς τοὺς ὁποίους ἐκάστη ἐποχὴ ἀναθέτει τὴν εὐθύνην τῆς ἀνατροπῆς) — βαρύνει πάντως μέχρι τοιοῦτου σημείου ἐκάστην τῆς ἱστορίας στιγμὴν, ὥστε ὑποχρεώνει ταύτην νὰ ὑποχωρήσῃ ἀπέναντι τῆς ἐπομένης, ἀποκλειομένης τῆς περικτώσεως νὰ διαδεχθῶν ταύτην, οὐσιαστικῶς τοῦλάχιστον, παρωχημένα καὶ ὑπὸ τῆς προόδου τῆς τεχνικῆς ὑπερνηκηθεῖσαι καταστάσεις.

Αἱ ἀντιθέσεις τῶν τάξεων, φαινόμενα συνδεόμενα πρὸς τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν τῶν λαῶν ὀργάνωσιν, ἐκδηλοῦνται καὶ ἐξελίσσονται ἐν τῇ σφαιρᾷ ἐκείνῃ, ἢ ὁποία διέπεται κατὰ τελευταῖον λόγον ὑπὸ τῆς προόδου τῆς τεχνικῆς. Ἀνατρεπομένων διὰ τῆς ἐξελίξεως τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῶν ὄρων, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἀσκεῖ τὴν κυριαρχίαν τῆς ὠρισμένη τάξις — (καὶ ἀπλοποιοῦμεν ἐνταῦθα τὸ φαινόμενον, διὰ νὰ εἶναι τὸ παράδειγμά μας νοητότερον)—, δίδεται εἰς τὴν καταπιεζομένην τάξιν ἡ εὐκαιρία, ἀνατίθεται μᾶλλον εἰς αὐτὴν ἀναγκάως ἢ ἐντολή, ὅπως ἐπαναστατήσῃ, προσαρμόζουσα τὴν ὀργάνωσιν τῆς κοινωνίας εἰς τοὺς νέους ὄρους, τοὺς ὁποίους ἐπιβάλλει ἡ ἐξέλιξις τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.¹⁾ Θεωρητικῶς θὰ ἡδυνάμεθα κάλλιστα νὰ

1) Καὶ ἐκεῖνοι πῶν κοινωνιολόγων—συγκεκριμένως οἱ Ἀμερικανοί—, οἱ ὁποῖοι εἰς οὐδεμίαν εὐρίσκονται σχέσιν πρὸς τὸν Μαρξισμόν, παραδέχονται, ὅτι ἡ πάλη τῶν τάξεων προκαλεῖται κυρίως ὑπὸ τῆς ἐξελίξεως τῶν μέσων παραγωγῆς. Οὕτω π. χ. ὁ Edward A. Ross, ἂν καὶ ἀντιμετωπίζει τὸν ἀγῶνα τῶν τάξεων (ὅπως ἄλλως τε ὅλα τὰ προβλήματα τῆς κοινωνιολογίας) περιπτωσιολογικῶς, βλέπων μόνον τὰς ἐμφανεῖς ἐπαναστατικὰς κινήσεις τῶν τάξεων καὶ θεωρῶν πᾶσαν περίοδον, καθ' ἣν δὲν ἀκούονται προγραμματικῶς ἐπαναστατικαὶ κραυγαί, ὡς περίοδον κοινωνικῆς εἰρήνης, τονίζει πάντως, ὅτι ἡ πάλη τῶν τάξεων εἶναι προϊόν «οἰκονομικῶν καὶ τεχνικῶν μεταβολῶν». Πρβλ. Edward Alsworth Ross, Das Buch der Gesellschaft,

φραντασθῶμεν καὶ αὐτὴν τὴν κρατοῦσαν τάξιν ἀνατρέπουσαν τὸ καθεστῶς, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἤσκούντο τὰ κυριαρχικά της δικαιώματα, ἀναγνωρίζουσαν δηλαδή, ὅτι οἱ ὅροι, ὑφ' οἷς ἤσκούντο ταῦτα, ἀνετράπησαν ὑπὸ τῆς ἐξελίξεως τῆς τεχνικῆς, καὶ ὅτι κατ' ἀκολουθίαν εἶναι ἐπιβεβλημένη αὕτη αὕτη ἡ ἀνατροπὴ τοῦ εὐνοοῦντος αὐτὴν καθεστῶτος. Συνέβη ὅμως αὐτὸ ποτὲ εἰς τὴν πραγματικότητα; Εἰς μάτην θὰ ἀναζητήσωμεν εἰς τὴν ἱστορίαν παράδειγμα κρατούσης τάξεως, ἡ ὁποία, ἀναγνωρίζουσα τὴν ἀνάγκην τῆς μεταβολῆς, παραιτεῖται τῶν δικαιωμάτων καὶ προνομίων της.) 'Ἡ περίστωσις τῆς μνημονευθείσης ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ νυκτερινῆς συνεδριάσεως τῆς γαλλικῆς συντακτικῆς συνελεύσεως, καθ' ἣν — (πρόκειται περὶ τῆς 4ης Αὐγούστου τοῦ ἔτους 1789)—οἱ εὐγενεῖς, ἡγουμένου τοῦ νεαροῦ κόμητος de Noailles, παρητήθησαν τῶν προνομίων των, τῆς παραιτήσεως προσλαβούσης τὸν ἑξικώτερον χαρακτήρα της διὰ τοῦ τόνου, τὸν ὁποῖον ἔδωκεν εἰς αὐτὴν τελευταῖος ὁ Μαρκήσιος des Blancs, δὲν διαψεῦδει τὸ ἀνωτέρω λεχθέν. Ὅπως παρατήρησεν ἐπιτυχῶς ὁ Werner Sombart, ὅπισθεν αὐτῆς τῆς «ἐκουσίας» δῆθεν παραιτήσεως ἔκαίοντο ἤδη τὰ μέγαρα τῶν εὐγενῶν. Τὸ παράδειγμα λοιπὸν τοῦτο τῶν εὐγενῶν δὲν διαψεῦδει τὴν ἀνωτέρω τεθείσαν γενικὴν ἀρχήν. Οὐδέποτε ἡ κρατοῦσα τάξις παρητήθη τῶν προνομίων της ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας, συναισθανομένη π. χ. ἅφ' ἑαυτῆς τὴν ἀδικίαν, τὴν ὁποίαν προκαλεῖ ἡ κυριαρχία της, ἡ — καὶ αὐτὸ κυρίως ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα — διαβλέπουσα εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν ἐξέλιξιν τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ διακηρύσσουσα αὕτη πρώτη τὴν ἀνάγκην μεταβολῆς τοῦ εὐνοοῦντος αὐτὴν κοινωνικοῦ συστήματος. Τὴν ἀνάγκην αὕτην διέγνωσαν καὶ διεκήρυξαν πάντοτε ἄνδρες προερχόμενοι μὲν ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς κρατούσης τάξεως, ἀπαρνούμενοι ὅμως τὴν προέλευσίν των καὶ προσχωροῦντες εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν καταπιεζομένων. Αὐτοὶ συνήθως ὑπέδειξαν εἰς τὴν φύσει βεβαίως ἐπαναστατικῶς διατεθειμένην τάξιν τῶν καταπιεζομένων τὴν κατάλληλον στιγμὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ λάβῃ ὁ ἀγὼν τὴν ἔντονον καὶ ὀριστικὴν ἐκδήλωσίν του. Λαμβανομένου ὅμως ὑπ' ὄψιν ὅτι τὴν στιγμὴν ταύτην, περὶ τὴν ὁποίαν πολλάκις ἐπλανήθησαν καὶ οἱ ὀξυδερκέστεροι τῶν ἡγετῶν (καὶ αὐτὸς π. χ. ὁ Marx),

Grundlagen der Soziologie und Sozialreform, μετάφρ. ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπὸ Rose Hilferding, Karlsruhe 1926, σ. 177 κ. ἑ.

1) Πρὸβλ. σχετικῶς καὶ Alfred Meusel, Die Abtrünnigen, ἐν «Kölnner Vierteljahrshefte für Soziologie», 3. Jahrg. 1923, Heft 2/3, σ. 165.

ὀρίζουν πραγματικαὶ καὶ ὑπὸ τῆς προόδου τῆς τεχνικῆς κατὰ τελευταῖον λόγον προσδιοριζόμενα συνθῆκαι, δὲν θὰ ἀπεκλείετο θεωρητικῶς καὶ ἡ περίπτωσις, καθ' ἣν αὕτη αὕτη ἡ κρατοῦσα τάξις, ἀναγνωρίζουσα, ἄνευ ἄλλης τινὸς πολιτικῆς πιέσεως, τὴν ἀνάγκην τῶν πραγμάτων, ἀναλαμβάνει μόνη νὰ προσαρμόσῃ ἑαυτὴν πρὸς τοὺς αἴροντας τὴν ὑπεροχὴν της καὶ ὑπὸ τῆς ἐξελίξεως τῆς τεχνικῆς ἐπιβαλλομένους νέους ὄρους παραγωγῆς. Καὶ λέγοντες, ὅτι τοῦτο δὲν ἀποκλείεται θεωρητικῶς, ἐννοοῦμεν, ὅτι δὲν ἀποκλείεται ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων. Ἐὰν ἀποκλείεται, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων, ἰδίᾳ εἰς τὴν ψυχολογίαν τῶν κρατούντων. Εἰς αὐτὴν προσκρούει ὅ,τι καθ' ἄρχὴν θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι δυνατόν. Μέγα θὰ ἦτο τὸ κέρδος τῆς ἀνθρωπότητος, ἐὰν ἦρετο ὁ ψυχολογικὸς οὗτος φραγμὸς καὶ διεψεύδετο — σήμερον π. χ., ὅποτε ἡ ἱστορία διέρχεται μίαν τῶν κρισιμωτέρων φάσεών της — ἡ ἀρχή, καθ' ἣν ἡ κρατοῦσα τάξις οὐδέποτε παρετήθη ἀφ' ἑαυτῆς τῆς προνομιούχου ἐν τῷ κοινωνικῷ συνόλῳ θέσεώς της. Πῶς ὅμως νὰ ἐλπίσωμεν εἰς τοῦτο, ὅταν καὶ εἰς τὰς ἐλαχίστους ἀκόμη ὑποχωρήσεις, εἰς τὰς ὁποίας αὕτη ἡ ἀνάγκη τῶν πραγμάτων μᾶς ὤθει, δὲν προβαίνωμεν, χωρὶς πιέσεις, ἀπεργίας καὶ ἀπειλᾶς; Ὄταν προτιμῶμεν τὸν παραλογισμόν, ὁ ὁποῖος ὑπάρχει εἰς τὴν σχέσιν μεταξὺ ὑπερπαραγωγῆς καὶ τῆς ἀδυναμίας ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων, ὅπως καταναλώσουν τὰ ἀχρηστα εἰς ἡμᾶς προϊόντα, ἀπὸ τὴν προχειροτέραν τῶν διαρρυθμίσεων, ἡ ὁποία θὰ συνίστατο εἰς τὴν μείωσιν τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ μας κέρδους, τὴν μείωσιν τῶν ὥρων ἐργασίας καὶ τὴν διὰ τῆς τοιαύτης οὐσιαστικῆς ἀντιμετώπισεως τῆς ἀνεργίας ἐπιτευχθησομένην αὔξησιν τῆς καταναλωτικῆς δυνάμεως τῶν ἐργατικῶν μαζῶν; Ὄταν ἡ κρατοῦσα τάξις δὲν ἐννοῇ νὰ προβῇ ἀφ' ἑαυτῆς εἰς αὐτὰ τὰ στοιχειώδη καὶ σχεδὸν ἀνώδυνα δι' αὐτήν, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἐλπίσωμεν σοβαρῶς, ὅτι θὰ δεχθῇ νὰ ὑποβληθῇ μόνη εἰς θυσίας μεγαλειτέρας καὶ ῥιζικωτέρας; Οἱ Turgot καὶ Necke εἶναι καὶ πάλιν καταδεδικασμένοι νὰ εὔρουν κλειστὰ τὰ ὄρα τῶν κρατούντων. «Τοῦ κόσμου οἱ βασιλεῖδες ἐγεράσανε — καὶ κληρονόμους πιά δὲν ἔχουν», λέγει ὁ Rainer Maria Rilke εἰς τὴν ποιητικὴν του συλλογὴν «Das Stundenbuch». Ἄνδρες μὲ δύναμιν νεανικήν, οἱ ὁποῖοι θὰ ἦτο δυνατόν, κατὰ τὸ παράδειγμα Λουδοβίκου τοῦ ΙΑ', νὰ ἀποφασίσουν, προλαμβάνοντες τὴν βιαίαν ἀνατροπὴν, νὰ ἄρουν ἄνωθεν τὰ προνόμια τῆς κρατούσης τάξεως, χωρὶς νὰ χρευσθῇ τὰ προέλθῃ τοῦτο κάτωθεν καὶ νὰ συνδυασθῇ πρὸς ἀναρχίαν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν, δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχουν πλέον. Οἱ φασισμοί,

οί ὅποιοι ἐφάνησαν πρὸς στιγμὴν διεκδικοῦντες καὶ συνειδητῶς, προγραμματικῶς τὴν ἀποστολὴν ταύτην — (ἀσυνειδήτως ὑπηρετοῦν ὅπως-δήποτε αὐτήν) — δὲν φαίνεται νὰ ἔχουν προσωρινῶς τὴν δύναμιν νὰ προχωρήσουν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἐμφανῶς καὶ κινδυνεύουν νὰ περιπέσουν — περιπίπτουν δὲ ἤδη εἰς πολλάς καθημερινὰς τοῦλάχιστον ἐκδηλώσεις των — εἰς τὸ ἀντίθετον ἀκριβῶς ἄκρον, εἰς τὴν ἀντίδρασιν. Καὶ ὅμως, εἰάν ἦτο δυνατόν νὰ κρατηθοῦν εἰς τὸ ὕψος τῆς κοσμοϊστορικῆς τῶν ἀποστολῆς, στρεφόμενοι κυρίως πρὸς τὰ ἐμπρός, δὲν θὰ ἀπεκλείετο νὰ σημάνουν αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν νέου διὰ τὴν ἀνθρωπότητα σταδίου.

48. — Ἄς ἐπιστρέψωμεν ὅμως εἰς τὴν ψυχραιμοτέραν τῶν πραγμάτων παρατήρησιν. Εἴπομεν, ὅτι ὁ ἀγὼν τῶν τάξεων, ἀποτελῶν φαινόμενον οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς τῶν λαῶν ὀργανώσεως, προσδιορίζεται κατὰ τελευταῖον λόγον ὑπὸ τῶν μεταβολῶν, αἱ ὅποια ἐπέρχονται εἰς τὴν προοδευτικὴν ἐξέλιξιν τῆς τεχνικῆς, εἰδικώτερον δὲ τῶν μέσων παραγωγῆς. Ἐρωτᾶται ὅμως ἤδη : ἀποκλείεται τελείως νὰ ὑφίσταται ὁ ἀγὼν τῶν τάξεων καὶ τὴν ἐπίδρασιν ἄλλων παραγόντων μὴ ἀναγομένων ἀναγκαίως εἰς τὴν πρόοδον τῆς τεχνικῆς ;

Εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐρώτημα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀπαντήσωμεν ἀμέσως. Τὸ διὰ τοῦ ἐρωτήματος τούτου τιθέμενον πρόβλημα μᾶς ἀναγκάζει νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὴν διάκρισιν, εἰς ἣν προέβημεν μεταξὺ τάξεων καὶ καταστάσεων. Ἡ διάκρισις αὐτὴ δὲν εἶναι ἄγνωστος καὶ εἰς τοὺς *Marx* καὶ *Engels*. Ἐὰν εἰς τὸ «κομμουνιστικὸν μανιφέστον» συγχέωνται ἀκόμη — (ἴσως μάλιστα σκοπίμως, διὰ νὰ μὴ περιπλέκεται ὁ κοινὸς ἀναγνώστης εἰς διακρίσεις ἀπὸ προπαγανδιστικῆς ἐπόψεως περιττὰς) — αἱ ἐννοιαὶ τῶν τάξεων καὶ καταστάσεων, εἰς τὴν ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ τὸν τίτλον «*Misère de la Philosophie*» κριτικὴν κατὰ τοῦ *Proudhon* ἐμφανίζεται ὁ *Marx* συλλαβὼν τὴν διάκρισιν, διατυπώνει δὲ τὴν ἐξῆς χαρακτηριστικὴν φράσιν : «Προϋπόθεσις τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς τάξεως τῶν ἐργαζομένων εἶναι ἡ κατάργησις πάσης τάξεως, ὅπως ἀκριβῶς προϋπόθεσις τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς τρίτης καταστάσεως, τῆς καταστάσεως τῶν ἀστῶν, ἦτο ἡ κατάργησις πάσης καταστάσεως». ¹⁾ Εἰς τὴν φράσιν αὐτὴν προσέθεσε μάλιστα ἄργότερον ὁ *Engels* τὴν ἐξῆς ἐπεξήγησιν : «Ὡς καταστάσεις νοοῦνται ἐνταῦθα ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως αἱ καταστάσεις τοῦ φεουδαλικοῦ κράτους, δηλαδὴ καταστάσεις μὲ ὠρισμένα καὶ περιορισμένα

1) Πρὸβλ. *K. Marx, Misère de la Philosophie, Paris 1922 σ. 219.*

προνόμια. Ἡ ἐπανάστασις τῶν ἀστῶν κατήργησε τὰς καταστάσεις μὲ τὰ προνόμιά των. Ἡ ἀστική κοινωνία γνωρίζει μόνον τάξεις....». Εἰς τὰ τελευταῖα ἔργα τῶν Marx καὶ Engels γίνεται πάντοτε μὲ μεγάλην προσοχὴν ἡ διάκρισις τῶν τάξεων ἀπὸ τῶν καταστάσεων, ἡ κρατοῦσα δὲ εἰς τὰ ἔργα τοῦ Lassalle σύγχυσις περὶ τῆς ἐννοίας τούτων προκαλεῖ τὴν εἰρωνίαν τοῦ Engels.¹⁾

Ἡ ὑπὸ τῶν Marx καὶ Engels ὁμῶς ἐπιχειρουμένη διάκρισις τῶν τάξεων ἀπὸ τῶν καταστάσεων δὲν ἐπηρεάζουσα τὴν περὶ τῆς πάλης τῶν τάξεων θεωρίαν των. Δι' αὐτὸ ἀκριβῶς, ὁμιλοῦντες οὗτοι περὶ πάλης τῶν τάξεων, ἐννοοῦν εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὴν ἐννοίαν τῶν τάξεων ἐν τῇ εὐρυτάτῃ σημασίᾳ της, δηλαδὴ ὡς περιλαμβάνουσαν καὶ τὴν ἐννοίαν τῶν καταστάσεων. Ὡς πρὸς τὴν σημειουμένην πάλην ἰσχύουν, κατὰ τοὺς Marx καὶ Engels, τὰ αὐτὰ καὶ περὶ τῶν καταστάσεων καὶ περὶ τῶν ἀπλῶν τάξεων. Καὶ ὁμῶς: τοῦτο ἀκριβῶς θεωροῦμεν ἀναγκαῖον νὰ ἀμφισβητήσωμεν. Ἡ ἀμφισβήτησις, τὴν ὁποίαν ἐπιχειροῦμεν, ἀποβλέπει οὐχὶ εἰς τὸ νὰ ἀνατρέψῃ πλήρως τὴν περὶ τῆς πάλης τῶν τάξεων θεωρίαν τοῦ Μαρξισμοῦ, ἀλλ' εἰς τὸ νὰ τροποποιήσῃ ταύτην ὡς πρὸς ὄρισμένον, οὐσιῶδες ὅμως, σημεῖον.

Οἱ μέχρι τοῦδε προσβαλόντες τὴν περὶ τῆς πάλης τῶν τάξεων θεωρίαν ὡς θεωρίαν περιλαμβάνουσαν ὑπὸ τὴν ἐννοίαν τῶν τάξεων καὶ τὰς πολιτειακῶς κεκυρωμένας κοινωνικὰς καταστάσεις, ὠρμήθησαν ἐκ τῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν αἱ καταστάσεις θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξαιρεθοῦν τῆς ἰσχύος τῆς περὶ τῆς πάλης τῶν τάξεων θεωρίας. Ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν καταστάσεων κρατεῖ ὁμόνοια, εἰρήνη, ὁμαλὴ μετὰ τῶν διαφορῶν κοινωνικῶν ομάδων συνεργασία. Ὅταν κατάστασις τις ἐκδηλώσῃ διαθέσεις ἀγῶνος, μετατρέπεται — τοῦτο διδάσκει, ὡς γνωρίζομεν ἐκ τοῦ πρώτου κεφαλαίου, ὁ Tönnies — εἰς τάξιν. Καταστάσεις ἀγωνιζόμεναι δὲν ὑπάρχουν. Αἱ καταστάσεις ὁμοιοῦν πάντοτε.

Εἶδομεν, ἀντικρούοντες τὴν περὶ τάξεων καὶ καταστάσεων θεωρίαν τοῦ Tönnies, ὅτι διὰ τοῦ κριτηρίου τοῦ ἀγῶνος εἶναι ἀδύνατον νὰ διακριθοῦν αὐταὶ ἀπ' ἀλλήλων. Καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ διακριθοῦν, διότι ἂν ἀναχθῇ ὁ ἀγὼν εἰς τὸ κριτήριον, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου δέον νὰ ἐπιχειρῆται ἡ διάκρισις, ἐπὶ τῇ βάσει τίνος κριτηρίου πρέπει νὰ προσδιορισθῇ ἡ ἐννοία τοῦ ἀγῶνος; Πότε ὑπάρχει καὶ πότε δὲν ὑπάρχει ἀγὼν; Ἀνάγοντες εἰς συστατικὸν στοιχεῖον τοῦ ἀγῶνος ἐξώτε-

1) Πρβλ. H. Cunow, ἐνθ' ἀν., σ. 347.